

ВИЗАНТИЈСКО-СЛОВЕНСКА ЧТЕНИЈА II

ПРОГРАМСКИ ОДБОР

Др Александар Наумов (Венеција)
Др Ангелики Деликари (Солун)
Др Изабела Лис Вјелгош (Познањ)
Др Георгиос Нектариос Лоис (Патра)
Др Димитар Пеев (Берлин)
Др Валентина Гулевска (Битољ)
Др Бранко Горгиев (Ниш)
Др Ивица Живковић (Ниш)
Др Кристина Митић (Ниш), секретар
Др Драгиша Бојовић (Ниш), председник

ВИЗАНТИЈСКО-СЛОВЕНСКА ЧТЕНИЈА II

Зборник радова са Међународне научне конференције,
одржане 24. новембра 2018. године на Универзитету у Нишу

Уредници:
Драгиша Бојовић
Кристина Митић

Центар за византијско-словенске студије Универзитета у Нишу
Међународни центар за православне студије, Ниш
Центар за црквене студије, Ниш

2019.

Мирјана Филиповић

ОШ „Милош Обреновић”, Аранђеловац
E-mail: minjozafilipovic@gmail.com

Бојан Томић

Институт за мултидисциплинарна истраживања, Универзитет у Београду
Међународни центар за православне студије, Ниш
E-mail: bojantomic@imsi.rs

КОМУНИКАЦИЈА И ИНФОРМАЦИЈА САКРАЛНЕ И ПРОФАНЕ УМЕТНОСТИ¹

Апстракт: У циљу сагледавања креативног процеса у раду је коришћен Валасов образац помоћу којег су појединачне фазе креативног процеса упоређене са различитим типовима комуникације. Оваквим приступом показује се да је током креативног процеса размена информација константно присутна. Сваки вид комуникације има за циљ формирање одређене и јединствене информације која делу даје аутентичност. Описаним фазама додата је још једна која је присутна на одређеним делима сакралне уметности. Проучавањем креативног процеса на овакав начин примећује се да се значај уметничког дела може упоредити и са његовим досегом у сфери комуникације.

Кључне речи: креативни процес, комуникација, информација, уметничко дело

УВОД

Настајање уметничког дела је сложен процес саткан од материјалног и нематеријалног садржаја који се упоредо структурирају током креативног рада. Присуство нематеријалног, односно духовног садржаја у себи носи дозу тајновитости коју, као важан део структуралног процеса, није пожељно занемарити.² Са гледишта уметности тајновитост је важан услов и, такође, мерило постојања уметничког дела.³

Нематеријални садржај уметничког дела најлакше се уочава кроз информацију коју емитује публици. Једним делом та информација је изграђена на основу слојева који чине уметничко дело видљивим за посматрача, као што су материјални слој⁴ и слој естетске форме. Материјални слој дела је подређен и ограничен нематеријалним садржајем који му претходи, јер уметничко дело, као и информација која се формира током настајања дела, најпре се рађа унутар личности кроз менталне радње и

1 Рад је настао у оквиру пројекта *Теорија и пракса науке у друштву: мултидисциплинарне, образовне и међугенерациске перспективе* (ОИ 179048 – област друштвених наука), финансираног од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

2 Uzelac 2006, 3-5.

3 Ristić 2010, 7.

4 Томић 2015, 173-5.

емоционалне доживљаје, који у даљем процесу стварања постављају оквире и потенцијал за развој кроз материјалне слојеве дела. Док ствара уметничко дело, сам уметник мора бити подређен нематеријалним процесима на које најчешће не утиче свесно, јер подређујући се њима, он духовној структури потчињава и материјалне слојеве на које свесно утиче.⁵

ПРОБЛЕМ

Намера у овом раду јесте сагледавање креативног процеса у односу на креацију коју испољава личност човека у комуникацији. Ова комуникација се односи на његово општење не само са створеном природом. Тежњу да уметност буде део Божанског открићења приметио је и Јован Дучић у свом делу „Благо цара Радована”, где наводи:

„Уметност се никад није могла одвојити од мисије да буде афирмација божанског у човеку; и уметност је увек била главна веза између неба и земље.”⁶

Тежња уметника да изнова ствара нова дела кроз која изражава аутентичност своје створене природе управо га чини саучесником у креацији већ створеног Света.⁷

ПРИРОДА И СТРУКТУРА КРЕАТИВНОСТИ

Почетак проучавања креативности, у области науке се јавља крајем деветнаестог века.⁸ Примећује се да је управо нематеријални садржај уметничке делатности спојио уметност и науку у удруженом подвигу проучавања тематике настајања и опстајања уметничког дела.⁹ Уметност, у том смислу, доприноси практичним и емоционалним искуствима о којима сведоче посвећеници из области уметничког стваралаштва, док наука помаже у рационалним објашњењима феномена стварања уметничког дела. О личном доживљају процеса стварања драгоцен суд дао је и Василиј Кандински (рус. Василий Васильевич Кандинский 1866-1944):

„Мислим да тај духовни процес оплодње потпуно одговара физичком процесу човековог рођења. Можда баи тако настају светови. Сликање је тутњећи судар различитих светова, који су борбама и из међусобних борби били одређени да створе нови свет. Свако дело настаје технички тако као што настаје и космос – кроз катастрофе, које из хаотичног урлика инструмената на крају стварају једну симфонију, која се зове сферна музика. Стварање дела је стварање света.”¹⁰

Гледајући кроз историју проучавања креативног процеса примећује се да су бројни научници и уметници дали допринос кроз теоријска и практична истраживања. Битно је истаћи имена појединих посвећеника који су поставили важне обрасце и поделе које олакшавају даље проучавање процеса креативности, а на које се ослања и овај рад.

Валасов модел структурирања креативног процеса постао је основа за каснија теоријска тумачења. Појединачне етапе поменутог обрасца неретко су различито тумачене, али није оповргнута структура Валасовог обрасца.¹¹ Наиме, Грејем Валас (Graham Wallas) је 1926. године, у књизи „Уметност мишљења” описао четири фазе креативног процеса, а то су: припрема, инкубација, илуминација и верификација.¹²

5 Uzelac 2006, 60-1.

6 Дучић 2014, 214.

7 Јанарас 2007, 11.

8 Ristić 2010, 8.

9 Panić 2012, 7.

10 Ristić 2010, 8.

11 Arar, Rački 2003, 11.

12 Ristić 2010, 9.

Проучавајући практична и теоријска истраживања креативног процеса, може се закључити да су оправдана различита тумачења појединачних фаза креативног стваралаштва, с обзиром да се најпре примећује више врста приступа креативном процесу. Једну од прецизнијих подела по приступу креативности изнео је др Тод Лубарт (Tod Lubar) када је описао пет приступа креативности: мистични, психодинамички, когнитивни, социо-психолошки и конфлуентни.¹³ Не може се изоставити ни чињеница да креативни процес није ограничен на једну област изражавања, већ подразумева сваки вид креативног стварања. На крају, важна карактеристика сваке креативности је њен особени циљ, односно задатак којем тежи.

ИНФОРМАЦИЈА КАО СРЕДСТВО И ЦИЉ У УМЕТНОСТИ

Узевши у обзир да је важна одлика уметности преношење одређене информације другим људима¹⁴ или чак утискивање информације у цивилизацијско знање, уочава се да се креативни процес може сагледати управо кроз природу комуникације. Проучавајући различите теорије о креативном процесу, примећује се да се свака етапа односи управо на одређени вид комуникације. Тиме се и јасно опажа како се процес креативности одвија паралелно са процесом комуникације, што извесно резултира информацијом. Садржајност и квалитет информације коју уметничко дело шаље свету формирају се, дакле, још током процеса стварања дела кроз креативно размишљање и креативно делање. Оне су две фазе уметничког стварања које се у многим случајевима заправо укрштају.

Информација у уметности јесте средство којим се стваралац служи како би комуницирао са природом, окружењем, и пре свега са самим собом. Након што се оконча размена информација на коју утиче стваралац, створено дело отпочиње своју комуникацију.¹⁵ Информација коју дело шаље окружењу, након што се оствари интеракција између дела и публике, доказује и оправдава материјална својства информације.¹⁶ Порука коју дело преноси посматрачу представља замисао и особене тежње личности ствараоца. О тим уверењима дело сведочи и када уметник није у прилици. Уметник ствара за публику коју углавном не познаје, нарочито зато што дело има могућност да информацију преноси публици у будућим епохама.¹⁷ Информација дела, у овом случају, има особину трансформације у зависности од тога ко информацију прима. Током тумачења дела, као и током његовог стварања неопходно је користити одређено знање али и истовремено емпатисати са тим знањима. Специфичност овакве интеракције између дела и публике сведочи о саучествовању креирања у створеном свету кроз мисаоне процесе и емотивне доживљаје.

Преношење информације сложен је процес колико и стварање самог дела. Претпоставка је да информација у свом материјалном облику увек тежи највишем циљу остварења у комуникацији. Такође, валидност и значај информације коју дело преноси потврђује се кроз сваку фазу креативног процеса. Снага информације ипак се манифестује вероватноћом свог остварења, што значи да феномени са мањом вероватноћом манифестације носе у себи више информација.¹⁸

---

13 Arar, Rački 2003, 4.

14 Panić 2012, 130.

15 Uzelac 2006, 67.

16 Vedral 2014, 103.

17 Uzelac 2006, 140.

18 Vedral 2014, 37-103.

КОМУНИКАЦИЈА ТОКОМ КРЕАТИВНОГ ПРОЦЕСА

За сагледавање креативног процеса као живог механизма током ког је размена информација константно присутна, коришћен је већ споменут Валасов образац. Појединачне фазе креативног процеса Валасовог модела помоћиће да се сагледају и различити начини комуникације током процеса. Сваки вид комуникације у овом случају има за циљ формирање одређене и јединствене информације која делу даје аутентичност.

Прва фаза креативне активности, која је позната под називом *препарација*, односи се на припремни период пре приступања процесу рада. Она се састоји из „прелиминарне анализе проблема, прикупљања и обраде информација“ о предмету истраживања.¹⁹ Такође, у овој припремној фази популарно је поменути и феномен инспирације на који се позивају како бројни ствараоци тако и научници који проучавају тематику креативности.²⁰ Тема феномена инспирације наводи на нешто сложенији вид комуникације током прве припремне фазе креативног процеса. У припремној фази креативног стваралаштва одвија се мисаони процес који сабира тежњу ствараоца и његов емоционални набој који претходе материјализацији идеје. Наведени процес може се упоредити и са свакодневном комуникацијом када поступак размене информација отпочиње мислима, а затим се материјализује кроз речи, поставши звук. Ова етапа креативног процеса односи се на комуникацију која се одвија унутар личности ствараоца, што наводи на помисао да се описани вид размене информација може сагледати као комуникација ствараоца са самим собом. Међутим када се наведеној тези дода питање порекла идеје или феномена инспирације, може се уочити да је комуникација знатно сложенија.

Практична искуства уметника сведоче да је спонтаност важан услов за почетак креативног процеса, али и индикатор за крај истог.²¹ Сагледавајући креативни процес према психодинамичком приступу креативности може сезапазити да креативност настаје као последица интеракције свесног и несвесног нагона. Тако се примећује да је у првој фази креативног процеса знатно више заступљен несвесни нагон. Ствараоци често креативни чин ове фазе описују као губитак осећаја идентитета.²² Најчешћа сведочења истраживача и посвећеника креативном процесу говоре да се идеја рађау стању фокусираности, али се наводи и растерећеност као важна компонента.²³

Процес *инкубације* сагледава се као период креативног процеса током којег се одвија свесно и активно анализирање проблематике која се обрађује у креативном процесу. Овакво креативно решавање проблема својствено је процесу рада.²⁴ Инкубација је прва фаза креативног процеса у којој се дешава стварање, односно отпочиње материјализација идеје. Комуникација се у овој фази креације одвија између ствараоца и дела које ствара. Током периода сазревања и обликовања идеје уметник је у прилици да испита валидност прве фазе стварања и да је прилагоди одговорима које налази у актуелном процесу стварања. Важно је приметити да се фазе препарације и инкубације могу преплитати током стварања докле год су потребне размене информација зарад извођења идеје до задовољавајућег материјалног облика.

---

19 Arar, Rački 2003, 11.

20 Ristić 2010, 16.

21 Исто, 5.

22 Arar, Rački 2003, 4.

23 Ristić 2010, 59-60.

24 Исто, 12.

Наредна етапа креативног процеса позната као *илуминација*, подразумева збир претходне две етапе (препарације и инкубације), а кроз материјализацију резултира доступношћу информације социјалном окружењу путем твореног дела. Илуминација се, такође, може посматрати као нека врста потпроцеса који води до дефинитивне идеје, избора објекта или реорганизације претходних идеја.²⁵ У овој фази уметник ослушкује валидност информације коју уноси у социјално окружење својим делом. То значи да дело коначно отпочиње комуникацију са окружењем. Дакле, ниво комуникације, у овој фази креативности одвија се између твореног дела и публике. Како је већ примећено да није могуће прецизно ограничити појединачне фазе креативног процеса, тако се и у процесу илуминације примећује утицај претходне етапе и наговештај етапе која тек следи.

Етапа која се одвија након илуминације препознаје се као *верификација*. Задатак овог сегмента креативности је провера оствареног потенцијала дела, па самим тим и информације коју дело преноси.²⁶ Фаза верификације условљена је и дефинише се управо у односу на квалитет и интензитет информације дела. То значи да информација може бити важна и потребна само одређеној групи људи, може бити значајна у одређеном временском периоду или чак неопходна цивилизацијском знању. Комуникација актуелна у овом сегменту креативности одвија се ван домаћа ствараоца, а односи се на потврду дела у временском простору. Тиме дело добија оцену своје валидности и важности за цивилизацијско знање, што значи да је потврђено у ширем временском интервалу. Етапа потврђивања дела тесно је повезана са претходним сегментима у процесу стварања. Тако се уочава да је механизам креативности комплексан и жив процес који се састоји од непрестане интеракције појединачних фаза. Сада, коначно, долази и до провере интензитета комуникације током претходних процеса, што подразумева и проверу квалитета информације коју дело преноси.

Може се уочити још један стадијум креативног процеса који није уврштен у Валасов образац. Разлог томе је што се присуство дотичне етапе пројављује само на делима сакралне уметности. Овде се запажа вид комуникације која по својој природи значајно надилази до сад наведене нивое комуникације. Реч је о присуству феномена чудотворних икона, на којима се поред материјалног слоја и материјалне форме који су дело уметника, примећују промене које препознајемо као пројаву Божанског. Иако није нужно својствена свакој представи сакралне уметности, Божанска пројава која се опажа на примерима чудотворних икона, феномен је који неоспорно прави разлику у значају и значењу у односу на профани вид уметности. Чињеница је да свако „уметничко дело настоји да досегне највише циљеве“²⁷, иако је ограничено тежњама и створеном природом човека. Из тога се изводи закључак да су делима која човек твори недостижни највиши циљеви по својој природи, али су достижни по благодати.

Како би уметнички предмет постао и духовни неопходна је, најпре, духовна намера, затим духовна димензија током рада и духовни простор, односно окружење у ком ће се предмет остварити.²⁸ Ипак, може се приметити да сви сегменти духовности могу бити присутни, а да благодат која се описује као последња етапа комуникације у креативном процесу, не мора бити нужно остварена. То доводи до закључка да се пројављење Божанске „реакције“ на дело не може предвидети, нити испровоцирати од стране човека, већ се као благодат јавља по милости и вољи Творца.

---

25 Исто, 13.

26 Исто, 13-4.

27 Uzelac 2006, 138.

28 То су *молтва* и *литургијски простор*.

ДИСКУСИЈА И ЗАКЉУЧАК

Првобитна разлика која се уочава између сакралне и профане уметности у вези је са другачијом тежњом за разумевањем и описивањем створене природе. Хипотезу да је „свака уметност афирмација божанског откровења“²⁹ оправдава чињеница да уметност увек на својствен начин говори о већ створеном свету. Свака уметност саткана је од материјалне и нематеријалне стварности, али структурирање те две стварности прави разлику између дела профане и сакралне уметности.

Материјална форма сваког уметничког дела потчињена је одређеним законима на путу до остварења у сфери уметничког стваралаштва. Ипак, дословно поступање потим законима није гарант за остварење у свом највишем циљу. Разлог томе је што материјална форма није и једини слој уметничког дела, а нарочито не пресудни чинилац.³⁰ На тој релацији нематеријалног и материјалног света примећујесе да је уметност адекватан простор за приказ, али и продор духовне стварности у материјални свет.

Поред тога што уметник тежи да досегне највише циљеве кроз своје дело, он се не може отргнути од своје људске природе и, такође, не може бити лишен земних тежњи и жеља. Ипак, када се постави разлика између циља рада и циља коме тежи дело, уочава се да уметник није у могућности да учествује у комуникацији након што је остварен циљ рада. У даљем току комуникације учествује дело у односу са окружењем. У том смислу стваралац нема утицаја на остварење циља самог дела.

У остварењу крајњег циља дела запажа се и кључна разлика између профане и сакралне уметности. Она се уочава различитим тежњама и намерама којима уметност описује свет о ком сведочи. Док профана уметност описује створени свет, сакрална уметност се бави испитивањем сврхе и циља стварања тог истог света. Сакрална уметност се бави лепотом будућег света, лепотом која је изгубљена у врту у Едему, али је остала тежња за вечним животом.³¹

Литература

- Arar, Lj.; Rački, Ž. (2003): „Priroda kreativnosti“: u: *Psihologijske teme*. 12, 3-22.
Vedral, V. (2014): *Dekodiranje stvarnosti*. Beograd: Laguna.
Дучић, Ј. (2014): *Благо цара Радована*. Београд: Ганеша клуб.
Јазикова, И.К. (2015): *Богословље иконе*. Бања Лука: Бард Фин, Романов.
Јанарас, Х. (2007): *Слобода морала*. Крагујевац: Каленић.
Panić, V. (2012): *Psihologija i umetnost*. Beograd: Zavod za udžbenike.
Ristić, I. (2010): *Početak i kraj kreativnog procesa*. Beograd: Нор.Ла!
Томић, Б. (2015): *Светлост као конституент иконописа: хемијски, физички, физиолошки и теолошки аспекти*. Докторска дисертација, Универзитет у Београду.
Uzelac, M. (2006): *Disipativna estetika*. Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.

---

29 Дучић 2014, 214.

30 Uzelac 2006, 64.

31 Јазикова 2015, 2.

Mirjana Filipović
Bojan M. Tomić

COMMUNICATION AND INFORMATION OF SACRAL AND PROFANE ART

In order to examine a creative process in this paper, the Wallas' four-stage model was used, through which the individual phases of a creative process were compared with different types of communication. This approach shows that during the creative process an exchange of information is constantly present. Each type of communication aims at forming a specific and unique information that gives the work its authenticity. As a supplement to the described phases, one additional phase which is present in certain works of sacred art, is given. By examining the creative process in this way, it can be seen that a significance of the artwork can be compared to its reach in the domain of communication.

Византијско-словенска чтенија II

Издавачи

Центар за византијско-словенске студије Универзитета у Нишу
Међународни центар за православне студије, Ниш
Центар за црквене студије, Ниш

За издаваче

Драгиша Бојовић

Штампа

Пунта, Ниш

Тираж

100

ISBN 978-86-7181-108-8

ISBN 978-86-80136-15-8

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

27-9(495.02)"04/14"(082)
27-9(497.11)"04/14"(082)
930.85(495.02)"04/14"(082)
930.85(497.11)"04/14"(082)

МЕЂУНАРОДНА научна конференција Византијско-словенска чтенија (2 ; 2018 ; Ниш)

Византијско-словенска чтенија : 2 : зборник радова са Међународне научне конференције одржане 24. новембра 2018. године на Универзитету у Нишу / уредници Драгиша Бојовић, Кристина Митић. - Ниш : Универзитет, Центар за византијско-словенске студије : Међународни центар за православне студије : Центар за црквене студије, 2019 (Ниш : Пунта). - 450 стр. ; 25 cm

Радови на више језика. - Тираж 100. - Стр. 9: Време садашње / Кристина Митић. - Напомене библиографске референце уз радове. - Библиографија уз сваки рад. - Резимеи на више језика.

ISBN 978-86-7181-108-8 (ЦВСС)
ISBN 978-86-80136-15-8 (МЦЗПС)

1. Бојовић, Драгиша, 1964- [уредник]
2. Митић, Кристина, 1979- [уредник] [аутор додатног текста]

- а) Византија -- Црквена историја -- Средњи век -- Зборници
- б) Србија -- Црквена историја -- Средњи век -- Зборници
- в) Византија -- Средњи век -- Зборници
- г) Србија -- Средњи век -- Зборници

COBISS.SR-ID 279648268